

Kľúčové slovo(á) o človeku a dobe alebo Patrí Alexander Dubček do našich dejín?

Martin Timko | Monitoring divadiel (www.monitoringdivadiel.sk) | 09.05.2018

Divadlo Aréna už niekoľko divadelných sezón pod vedením riaditeľa Juraja Kukuru systematicky pripravuje inscenácie v tzv. občianskom cykle. Venuje sa v nich rozporuplným osobnostiam a udalostiam dejín – pripomeňme napríklad inscenácie Tiso, Dr. Gustáv Husák, Komunizmus, Kukura či Holokaust.

Hru o Alexandrovi Dubčekovi napísal divadelník, dramatik a prozaik Viliam Klimáček. Doteraz už viackrát spolupracoval s Divadlom Aréna na podobných divadelných inscenáciách. Inscenácia #dubček má od začiatku formu hravého kabaretu, stretnutia mladých hercov, ktorí pred divákmi rekonštruujú to, čo sa podľa dochovaných historických faktov i prchavých spomienok naozaj stalo. Niekoľko výnimočných detailov, ktoré dramatik vytiahol z minulosti Alexandra Dubčeka, pôsobilo veľmi autenticky. Pozoruhodne sa mu podarilo odkrývať a zviditeľňovať vnútorný svet postavy a osud hlavného hrdinu. Inscenácia už v prvých scénach prehovorila jazykom minimalizmu. Začala sa ako stretnutie maloformistov, ktorý sa názorovo sporia, triešťa, zhodujú i polemizujú o človeku, ktorý sa usiloval v spoločnosti presadiť socializmus s ľudskou tvárou. Nadhľad a ľahkosť inscenácie nevyplývali len z tohto princípu, ale tiež z hravosti a istej nenútenej hereckej prirodzenosti. Pred divákmi akoby sa odohrala diskusia mladých hercov o dobe, ktorá výrazne predurčila životy najmä ich rodičov a starých rodičov. Na scénu si herci doniesli štyri stolíky a tri stoličky. Predstavitel' Dubčeka bol na začiatku na invalidnom vozíku. Jedinečná metafora, akoby sme ľudia, ktorí zásadne ovplyvnili naše dejiny, najradšej marginalizovali a stavali sa k nim ako k neprijemnej menšine, čo stále vyrušuje naše svedomie a myslenie o dejinách, živote, svete. Zaťažko je nám prijať myšlienku, že bez minulosti niet budúcnosti človeka ani národa.

V prirodzene dramaticky otvorenom príbehu Klimáčkovej predlohy sa nerekonštruovali dejiny osobnosti – Alexandra Dubčeka. Tvorcovia sa nesnažili o historickú rekonštrukciu, vybrali len niekoľko dôležitých udalostí z jeho života predtým, než sa stal prvým tajomníkom ÚV KSČ. Boli nevyhnutné pre výstavbu príbehu a toho, čo inscenácia hovorí v sémantickom geste. Našu pozornosť koncentrovali na roky, ktoré Dubček strávil s rodičmi v Sovietskom zväze, kde zažil rôzne podoby a prejavy komunistického režimu i teroru. Naznačovalo to, že hlavný hrdina – historická osobnosť – slovenský politik, bol vnútorne presvedčeným komunistom. Prežitá skúsenosť a odvrátená tvár násilných prejavov sovietskeho komunizmu v Dubčekovi stimulovala úsilie vytvárať iný obsah politiky. Hľadal lepšiu tvár socializmu, hľadal predovšetkým tvár človeka. Jeho naivnú vieru v možnosti tejto cesty a v reformu komunizmu nakoniec zomlela mašinéria nadekrétovaných opatrení z Moskvy, ktoré vyvrcholili v udalostiach augusta 1968, keď nás spojenecké vojská Varšavskej zmluvy oslobodili od nás samých. Dubček i mnohí chceli až „neprimerane“ veľa slobody a otvorenosti.

Dialóg či skupinová terapia? Oboje zároveň! Od začiatku akoby sa z každého obrazu, slova, ktoré na javisku zaznie, ozývala aj snaha zjednodušovať históriu. Neraz k tomu spejeme prostredníctvom zjednodušeného nálepkovania, nadradenosti, ktorá sa povýšenecky tvári, že sa jej to netýka. Do historických udalostí a ich protagonistov rovnako ako herci na javisku aj my ostatní vplietame podtexty a razantne vynechávame kontexty a súvislosti.

Inscenácia #dubček mala v sebe svojrázny spôsob, akým dokázala divadelne rozprávať o udalostiach z našej histórie. Sugestívne kombinovala nadhľad s odstupom, prvky dokumentárneho divadla a tiež herecké výrazové prostriedky naplnené intenzívnou emocionálnou zainteresovanosťou. V diváckej obrazotvornosti i intelektu „rozozvučali“ viaceré sujetové roviny jedinečného príbehu Alexandra Dubčeka, ale tiež našich vlastných ľudských príbehov.

Výrazný podiel na vnútorne obsažnom inscenačnom tvare mal nesporne dramaturg a spolurežisér Martin Kubran. Práve on vniesol do inscenácie dôležitý moment – spoveď hereckých predstaviteľov na konci predstavenia. Každý z nich vystúpil sám za seba a extempore prečítal výpoveď o tom, ako sa život Alexandra Dubčeka a udalosti augusta 1968 bezprostredne dotkli životov jeho najbližších.

Viackrát sa v inscenácii mierilo otázkami a sebaspytovaním na to, čo sa odohráva v týchto dňoch v našej krajine. Ako vyzerá „skvelá“ demokracia a či náhodou nie je omnoho obľudnejšia, ako bol Dubčekov socializmus s ľudskou tvárou? Ide nám i predstaviteľom nášho štátu skutočne o človeka, o to, čo pre neho skutočne robíme? Ako sa vyrovnáme s pokriveným úškľabkom, ktorý na nás hľadá a vysmieva sa z ideálov slobody a demokracie? Čo z nich zostalo v štruktúre hmotárskych záujmov nenásytných oligarchov i nadnárodných spoločností, ktoré sa bratříckujú s každou vládou a neodídu, až kým nesiahnu na dno možností?

Tieto a mnohé iné nástojčivé otázky vytvárali atmosféru, v ktorej zaznieval jasný umelecký i občiansky názor a hovorí slovo o čase. Natoľko dôležité a úprimné, že prebúdzajú z letargie aj neraz apatické duše. Zasiahlo nás poslanstvo o tom, že opakom šťastia nie je nešťastie, ale depresia, do ktorej pod vplyvom okolností nášho spoločenského života upadáme stále hlbšie. Sprevádza ako mantra našu slovenskú spoločnosť už niekoľko desaťročí. Nežne sme sa neoslobodili od bahna nánosov, ktoré sa najmä kompromismi s pravdou, slušnosťou a morálkou natoľko usídlili v našich životoch, že tápeme a nevieme ako ďalej. Naše konanie ovplyvňuje predovšetkým strach. Aj Alexandra Dubčeka vohnali do strachu, ale on napriek všetkému ostal až do konca vnútorne slobodným človekom. Z politiky radšej odišiel, aby nemusel robiť veci, kvôli ktorým sa človek ráno ťažko pozrie do zrkadla vlastnej duše.

Divadelnú skratku podporovala strohá scénografia a jednoduché prostriedky na dosiahnutie zmeny či vstúpenia do inej postavy. Hneď na začiatku predstavenia priniesli v umelom odkladacom boxe jednoduché športové svetre šedej farby, na ktorých bol príznak označujúci kľúčové slovo – meno postavy – #husák, #dubček, #novotný, #brežnev, #svoboda, #biľak. Od začiatku až do konca predstavenia herci prirodzene vstupovali a vystupovali zo svojich postáv, brali na seba iný typ v istej dokumentárnej skratke. Napriek tomu sa na niekoľkých miestach objavili razantné emocionálne poryvy. Divadelne nápadito a prenikavo vytvoril režisér scénu krízového

rokovania v Moskve medzi predstaviteľmi Československa a Sovietskeho zväzu. Herečka Alexandra Palatínusová v lavóre namáčala a žmýkala bielu košeľu. Hneď na to sa herec Matej Marušin ako Dubček vyzliekol len do spodnej bielizne a ona mu obliekla mokrú košeľu. Bol to krutý výstup o obnaženej a poníženej humanite, kde svorne všetci naokolo pracujú na tom, aby Dubčeka zlomili. Ku kompromisníkom a autoritárom sa pripojí tiež Agent KGB, ktorý Dubčeka vydiera ublížením jeho rodine. Hlboko ľudsky sa diváka dotýkala atmosféra strachu, potu, poníženia a hľadania nepatrného priestoru – štrbinky pre zachovanie vlastnej dôstojnosti.

Okrem toho vo výtvarnej zložke použili niekoľko umeleckých diel – obrazov i karikatúr – pripomínajúcich dobu, rovnako aj projekciu dokumentárnych záberov zo šesťdesiatych rokov minulého storočia. Objavil sa aj významný a neraz vidný bozk Brežneva s Dubčekom. Iróniu ich vzťahu tvorcovia zdvojili – aj v hereckej akcii, aj vo výtvarnej podobe sme ju mohli prežiť a doslova cítiť. V inscenácii nedochádzalo k nejakému hlbšiemu rozkrývaniu vzájomných vzťahov. Nebolo to cieľom inscenátorov. Presvedčivo však obnažili vnútorný príbeh hlavnej postavy a rovnako nás všetkých žijúcich vo svojej dobe. V javiskovej výpovedi zaznelo mnoho dôležitých tém, ktoré celý demokratizačný proces sprevádzali a nakoniec ho ukončili. Hovorilo sa o vnútornom sklamaní mladých ľudí, ktorí úprimne verili v zmenu, o Palachovom protestnom upálení sa i o tom, koľko ľudí zbytočne zahynulo počas protestov. Práve to sklamanie ako intenzívny pocit rezonovalo v našom vedomí. Prirodzene a nenútene sa v našom vnútri ozývali ozveny spomienok príbuzných, starších životnou skúsenosťou, ktorí ten pocit dezilúzie a sklamania trpkou nosia vo svojich životoch. Ďalšou dôležitou ideou, ktorá vystúpila primerane času, bolo to, že nikto z ľudí nemá právo niekoho súdiť pred tým, než sa čas jeho života naplní. Život je komplikovaný, neraz nejednoznačný a nikdy netušíme, ako obstojíme v našom čase a nekaždodenne každodenných situáciách. Inscenačný portrét Dubčeka vyznieva decentne ľudsky. Prostredníctvom komponovaných divadelných obrazov, situácií, slov a viet akoby nanovo cítime, z čoho vyrastá vnútorná opravdivosť tejto historickej osobnosti. Usmieval sa, mal rád ľudí, chcel nanovo vzkriesiť vieru a vliať dôveru do ich životov. Tým bol neopakovateľný i keď zažil trpké sklamanie a zradu od vlastných komunistických „súkmeňovcov“. Podmanivo očarujúci je inscenačný portrét tohto nášho štátnika – dominuje v ňom ľudskosť a zároveň nové ponímanie autority, čo býva nielen v našich geografických súvislostiach, ale aj inde javom ojedinelým, ba priam výnimočným. Prekvapuje nás to, čím chcel obsah tohto poslania Alexander Dubček naplniť. Autorita ako sila, energia, nová dimenzia, ktorá napomáha druhým vyrásť a otvára pred nimi novú budúcnosť. Nevšedná odvaha a úprimnosť s akou sa usiloval vlastné vnútorné presvedčenie saturovať a využiť aj konkrétnymi činmi, bolo obdivuhodné. Ľudská tvár, ktorá sa stala emblémom Dubčekovej novej cesty k spravodlivejšej a opravdivejšej spoločnosti, mala v sebe zásadný personalistický postoj.

Donebavolajúce nehoráznosti, ktoré z času na čas zaznievajú z úst naslovovzatých odborníkov alebo politických populistov na adresu jedného z najvýznamnejších politikov našich dejín, inscenácia stavia do polemickú roviny. Neponúka a nepresadzuje pred divákmi schémy obludných konštrukcií, ktoré v sebe často majú príchuť vulgárneho zjednodušovania výkladu histórie. Sugestívne apelatívna stránka inscenácie je zvyraznená v kladení frapujúcich a niekedy aj iritujúcich otázok najmä o

vnútornom zmysle skutočnosti – udalostí a osobností konajúcich a žijúcich v dobe jedinečnej svojím významom.

Nemôžeme opomenúť tiež jednu z polemických otázok, ktorú inscenácia vysloví – čo povieme na vzťah komunizmus verzus demokracia, ktorý režim bol aký? Čo raz povieme svojim deťom ako ľudia, ktorí na základe demokratického práva voliť musia neraz obstať pred neviditeľnou tyraniou väčšiny?

Z technických prostriedkov, ktoré sa objavili v závere inscenácie, bola pramálo potrebná projekcia. Akoby v inscenácii zaznel niekedy až k didaktizmu tendujúci edukačný moment. Všetky úžasné myšlienky a fakty, ktoré nám chceli tvorcovia o Alexandrovi Dubčekovi povedať, sa rozplynuli v zlom nasvietení scény, takže slová a vety na projekcii boli rozmazané a neraz nečitateľné. Sekvencie projekcie boli nielen nečitateľné, ale sa aj rýchlo striedali, čo znemožňovalo vnímať napísané slovo. Inscenácii by vôbec neublížilo, keby v nej táto záverečná projekcia nebola. Zdalo sa, akoby chceli inscenátori povedať ešte viac, ale nemali dostatočné množstvo divadelného času. A tak sa nie bezvýznamný prvok inscenačnej výpovede stal zbytočnou a nevyužitou epizódou. Napriek tejto inscenačnej nedokonalosti sme videli aj jeden nádherný, nenútene ironizujúci obraz. V zadnom pláne na projekcii sa objavila vlajka Európskej únie a na nej blikajúca, takmer zhasínajúca hviezdička – samozrejme v kontexte inscenácie tá naša, slovenská.

Herci v závere vyčistia, umyjú scénu, ukončia príbeh, ktorý vôbec nepatrí len do dejín, ale kladie nám prenikavú otázku o tom, čo z ideálov obrodného procesu socializmu s ľudskou tvárou by snáď mohlo mať miesto aj v našich dnešných slovenských príbehoch. Máme víziu, kam sa chceme dostať, či sa len neisto potácame každodennosťou? Utekáme pred strachom z existenčnej neistoty, ale dosť dobre nevieme kam. Spoločenstvo a spoločnosť bez vízie budúcnosti sa rúti do priepasti vyhorenia. Nájdeme v sebe ešte pod hromadami sklamaní a zlomených ideálov trochu pahreby, ktorá by rozhorela vnútornú obrodu národa? Nádej zomiera posledná, lebo si sama kope hrob. Ale aj tak je tak prepotrebná a veľmi dôležitá v našich životoch...

Viliam Klimáček: #dubček

Dramaturgia: Martin Kubran, Saša Sarvašová

Scéna: Dorota Volfová

Kostýmy: Martina Širáňová

Asistent réžie: Ivo Dobrovodský

Režijná spolupráca: Martin Kubran

Réžia: Michal Skočovský

Účinkujú:

Prvý/Dubček: Matej Marušin

Druhý/Brežnev/Agent KGB: Matúš Kvietik

Tretí/Husák: Juraj Bača

Štvrtý/Novotný/Svoboda/Bilák/Generál: Marián Chalány

Piata: Alexandra Palatínusová

Premiéra 18. marca 2018, Divadlo Aréna